

Operacija **HALIJARD**

Spasavanje
američkih pilota u
Zapadnoj Srbiji,
u jesen 1944.

Kajl Skot:
**PODSETNIK NA
SNAŽNE
PRIJATELJSKE
VEZE NAŠE DVE
ZEMLJE**

Milomir Mandić:
**MOST ZA NOVO
SRPSKO-
AMERIČKO
SAVEZNIŠTVO**

Američki piloti na povratku iz Pranjana
u bazu Bari, u Južnoj Italiji

Prvi američki avion C47 koji je
17. septembra 1944. sleteo
kod Koceljeve u misiji Halliard
dočekan od pripadnika
Jugoslovenske vojske u otadžbini

Podsetnik na snažne prijateljske veze naše dve zemlje

KAJL SKOT, ambasador SAD,
SPECIJALNO ZA DANAS

Tokom Drugog svetskog rata, američki vazduhoplovci koji su se borili protiv nacista u ovom regionu svakodnevno su rizikovali svoje živote u zajedničkoj borbi sa svojom srpskom braćom. Mnogi se nikada nisu vratili svojim domovima. Neki od njih, čiji su avioni pogodjeni, imali su sreću da padnu na tlo Srbije. Operacija Halijard iz 1944. bila je najveća operacija spasavanja američkih i savezničkih vazduhoplovaca u istoriji. Spaseno je više od 500 vazduhoplovaca SAD, zajedno sa vazduhoplovima iz drugih zemalja, gotovo ispred nosa Nemcima, i većina akcija je sprovedena na svetu dana.

Hiljade hrabrih srpskih muškaraca i žena rizikovali su svoje živote da spasu i zaštite naše vojnike. Oni su istinski heroji ove operacije. Lečili su vazduhoplovima rane i delili poslednju mrvu svoje ionako skromne hrane, kako bi naše letaće održali u životu. Oni su rizikovali sve – živote svojih porodica i svoja sela – zbog višeg cilja koji smo zajednički delili. Za to će Amerika biti zauvek zahvalna. Golim rukama su Amerikanci i Srbi radili rame uz rame kako bi izgradili pistu koja je u stanju da izdrži sletanje aviona koji će prevesti ove vazduhoplovce na bezbednu teritoriju. Pomagalo im je nekoliko operativaca službi SAD koji su došli na teritoriju Srbije iskakanjem padobranom kako bi organizovali ovu operaciju. Idejni vođa ovog hrabrog plana spasavanja bio je Džordž Vojnović, a operaciju u Pranjanima predvodili su Džordž Musulin, i

potom Nik Lalić – sinovi srpskih imigranata u SAD, koji su se vratili kako bi pružili podršku zemlji svojih predaka.

Sećajući se ovih događaja, podsećamo se i na snažne prijateljske veze koje su kroz istoriju povezivale naše dve zemlje. Tokom dva svetska rata, Amerikanci i Srbi su se borili za slobodu, rame uz rame. Osećam se ponizno kad pomislim na žrtvu, heroizam i odlučnost Srba podnesenih u ime prijateljstva između naša dva naroda.

Orden kojim je američki predsednik Hari Truman posthumno odlikovao Dražu Mihailovića za zasluge u spasavanju američkih i savezničkih pilota u Drugom svetskom ratu

Most za novo srpsko-američko savezništvo

Piše: **Milomir Mandić**

Tačne su reči Džona Kenedija: „U politici nema prijatelja, postoje samo savezništva“ (Safire W., „Safire's New Political Dictionary“, New York, 1993). U unutrašnjoj, a tim pre spoljnoj politici, u prvom planu su interesi i na osnovu njih utemeljena savezništva. Međutim, pragmatične reči velikog američkog predsednika ipak ne treba shvatiti na način koji potpuno isključuje prijateljske odnose. Samo ih treba staviti u realan kontekst. Oni i te kako mogu da budu katalizator i temelj svestranog interesnog povezivanja.

A Srb i Amerikanci su se, po pravilu, kroz istoriju na taj način međusobno ophodili. Stvari ne treba predimenzionirati i iz svetlih političkih namera i želja na patetičan način nerealno sagledavati, ali činjenica je da su u 19. i većem delu 20. veka SAD za srpski narod bile saveznička zemlja pa i država prema kojoj su postojale vrlo velike simpatije. O tome najlepše svedoči knjiga Mihaila Pupina, Amerikanca srpskog porekla, „Sa pašnjaka do naučenjaka“. S druge strane, u velikoj Americi se sigurno nije toliko znalo i mislilo o maloj Srbiji kao što je kod nas bio slučaj kada se radi o SAD, ali je tamošnja politička elita i javnost ipak nesporno pokazivala naklonost prema Srbima. Dovoljno je da se setimo činjenice da bez blagonaklonog stava i zaloganja Vašingtona zapadni deo Banata ne bi pripao Srbiji posle Prvog svetskog rata.

Važna karika u srpsko-američkim, ne samo hladno-interesno već i prijateljski utemeljenim saveznički odnosima, bila je između ostalog i Operacija „Vazdušni most“ (Halyard). Radi se o najvećoj akciji spašavanja oborenih savezničkih, a pre svega američkih piloti, iz neprijateljskih linija u Drugom svetskom ratu. Nju su pozrtovano izvele srpske antifašističke snage otpora pod komandom generala Dragoljuba Draže Mihailovića. Tako je zarobljeništva pa neretko i smrti spašeno skoro 500 pripadnika anglo-američkih vazdušnih snaga. To se do danas pamti i poštuje u SAD.

Istorija i geopolitika nisu crno-belog karaktera. U odnosima sa Amerikom krajem prošlog veka imali smo težak period. I danas po nekim važnim pitanjima imamo koliziju interesa. Ipak, ako posmatramo širu sliku umesto da se opsivno fokusiramo na pojedine njene delove, nedvosmisleno je da smo u prošlosti sa SAD imali mnogo više toga što nas u pozitivnom smislu spaja, kao što i danas preovlađuju potencijali za saradnju a ne osnovi za razmimoilaženja. Da sada ne nabram sferu od ekonomije do borbe protiv islamskih terorista, gde smo jedni drugima od koristi.

Bez obzira na sve ono što nas tišti, u srpskom nacionalnom interesu je da to shvatimo i da se na promišljen način posvetimo razvoju partnerskih odnosa sa SAD. Verujem da je, u realnim okvirima, i interes te velike zemlje da teži što boljim odnosima sa nama. Operacija „Vazdušni most“ je sjajan podsetnik na kvalitet i opseg naših nekadašnjih odnosa ali – ako se obostrano prepozna i na pravi način uvaži – i šansa da se ubrza kretanje ka novom nivou i kvalitetu međusobne saradnje.

Autor je suosnivač agencije Demostat

Vazdušni most

Piše: Nemanja Dević

**U BRDIMA IZNAD GORNJEG MILANOVCA,
U NEPOSREDNOJ BLIZINI RAVNE GORE, U VIŠEMESEČNOJ SELJAČKOJ NOĆNOJ MOBI ČITAVO JEDNO
BRDO JE PORAVNAVANO KAKO BI NA NJEMU NASTALA IMPROVIZOVANA PISTA ZA EVAKUISANJE SPAŠENIH PILOTA NAZAD, U NJIHOVE BAZE U JUŽNOJ ITALIJI**

Orkestar ratnog vazduhoplovstva SAD izvodi himnu „Bože pravde“. Američki ambasador se na prilično dobrom srpskom jeziku obraća srpskim seljacima sa šajkačama, koji ga slušaju netremice, smešeći se. Kada im potom bude dodeljivao plakete, sa nekima od njih izljubiće se po tri puta. „Amerikanci i Srbi su se rame uz rame borili za slobodu“, reći će jednog trenutka Kajl Skot, pa nastaviti u istom tonu: „Ljudi iz ovog regiona su istinski heroji. Osećam se ponizno kad mislim na žrtve, heroizam i odlučnost Srba“. A Srbi su u ovom slučaju sinonim za četnike – borce JVUO Draže Mihailovića – kojima je u ovom delu Srbije, gde je američki ambasador izgovorio ove reči, komandovao kapetan Zvonko Vučković. Na prvi pogled, ovako složene činjenice delovaće kao nemoguća konstrukcija. Zapravo, one se iz godine u godinu ponavljaju u Pranjanim, selu u neposrednoj blizini Ravne gore, gde se svakog septembra obeležava godišnjica operacije Halyard – Vazdušni most u kojoj su pripadnici JVUO tokom avgusta 1944. omogućili evakuaciju više stotina savezničkih avijatičara.

zemlje koji su donosili velike žrtve među civilnim stanovništvom, često i veće nego što je to bio slučaj prilikom nemačkog bombardovanja u aprilu 1941. U kolektivnom sećanju posebno su ostala ubeležena bombardovanja Beograda („Krvavi Vaskrs“), Niša i Leskovca. Međutim, druga vrsta posledica tih akcija ticala se činjenice da je, usled oštećenja na avionima ili pružnog sletanja, sve veći broj savezničkih avijatičara ostajao u neprijateljskoj pozadini. Pokretima otpora na terenu je predstojala bitka za spašavanje savezničkih pilota od nemačkih potera, a potom i evakuacija u Južnu Italiju...

U Srbiji su ovi vazduhoplovci uglavnom padali na teritoriju pod kontrolom JVUO, budući da je u proleće 1944. Ravnogorski pokret u ovom delu Jugoslavije doživljavao svoj zenit. Prve američke pilote „četnici“ su uspeli da spasu i izvuku iz nemačkog obruča u martu 1944. na Zlatiboru. Potom su se takve akcije umnožavale širom zemlje. Naredbe koje su komandanti korpusa, prema instrukciji generala Mihailovića, prosleđivali svom ljudstvu, bile su precizne i obavezujuće: „Da se prilikom pada aviona englesko-američkih, odmah po cenu žrtava posada mora spašti (...) a ostatak aviona se mora spaliti da u potpunosti izgori“. Te akcije neretko su dovodile do sukoba snaga JVUO i nemačkih poternih jedinica, pa i do međusobnih žrtava u borbama. Nešto slično kao što je to spašavanje prikazano u „Otpisanima“, samo što su akteri sukoba, nezamislivo za vreme kada je serija premijerno emitovana, bili „četnici“ i Nemci.

Prema zapisima savremenika, prvi kontakt između savezničkih avijatičara i seljačkog sastava JVUO bio je neobičan: piloti bi u prvi mah bili preplašeni izgledom svojih kosmatih i bradatih spasilaca, ponekad bi ih upitali da li se oni bore pod Titovom komandom, međusobni razgovori najčešće bi im se svedili na mimiku... Međutim, oni su se brzo privikvali na svoje

domaćine u planinskim selima, koji su zbog njenog čuvanja rizikovali ne samo svoje, već i živote svojih porodica, meštana i sela. Suprotno, narod se prema njima uprkos nemačtinu odnosio sa najvećim prijateljstvom i srdačnošću, odano i gostoljubivo. Po rečima učitelja Živojina Kuzmanovića, „seljaci su oduševljeno primili te pilote. Iznosili su vino, čarape iznosile žene, velenje čarape. Peškire iznosile kad su oni dolazili. Sve je to primljeno s oduševljenjem. Nije ih izdalo nikko. Niko, niko, niko“. Isti utisak delili su i saveznički vazduhoplovci i oficirи. Čuvani u strogoj tajnosti, spašeni avijatičari su, kako ne bi odudarali od okoline, puštili brade, oblačili gunceve i opanke, na glave stavljali šajkače i korkarde. U međuvremenu, u brdima iznad Gornjeg Milanovca, u neposrednoj blizini Ravne gore, u višemesecnoj seljačkoj noćnoj mobi čitavo jedno brdo je poravnavano kako bi na njemu nastala improvizovana pista za evakuaciju spašenih pilota nazad, u njihove baze u Južnoj Italiji. „Pijuk, lopata, volovi i gole ruke“, bile su, kako je zapisao Zvonimir Vučković, jedini alat koji su imali na raspolaganju pri izgradnji aerodroma u Pranjanim. I ova operacija je

uspela i, noću, 29. maja 1944. prvi saveznički avion spustio se na pranjansku „pistu“, uspešno evakuišući grupu od 40 američkih i 20 britanskih avijatičara. Ovakve akcije ponoviće se i u narednih dana, ali su tada (31. maja), skupa sa vazduhoplovima, na razočarenje oficira JVUO prema Italiji odleteli i poslednji članovi savezničkih misija pri Mihailovićevom štabu.

Međutim, saveznički vazduhoplovci su i nakon ovog datuma bivali primorani da se prizemlje u Srbiji, pa se postavljalo pitanje njihovog daljeg statusa. Kako je jedan Mihailovićev oficir zapisao, uprkos osećaju da su napušteni od zapadnih saveznika, kod komandanata JVUO nije bilo dileme da će saveznički piloti i nadalje biti tretirani kao i do tada. Oni su i dalje sakupljani po korpusima, a potom prebacivani do Pranjana, gde je, u koordinaciji sa oficirom OSS Džordžom Musulinom i savezničkom komandom u Bariju, predstojalo organizovanje operacije velikog stila, danas u istoriografiji poznatoj pod imenom „Vazdušni most“. U noći 9./10. avgusta prva grupa aviona tipa C-47 spustila se ponovo na pranjanski aerodrom i započela novu fazu evakuacije avijatičara za Bari. Operacija se, kroz saradnju Mihailovićevih i savezničkih snaga, nastavila i u narednih nekoliko meseci, pa je do kraja 1944. u sedam navrata, u baze u Italiji iz Pranjana, Koceljeve i Boljanica prebačeno ukupno 417 savezničkih, pretežno američkih vazduhoplovaca.

Tako, dolazi do uspešnog realizovanja krupnog vojnostrateškog poduhvata kakav je predstavljala operacija „Vazdušni most“. Memoaristi iz bliskog okruženja Draže Mihailovića navodili su da je do nje sa Mihailovićeve strane došlo na prvom mestu „iz moralnih razloga“ budući da nije želeo da savezničke avijatičare prepusti Nemcima; tek posle toga je stajala nada da će to dovesti i do produbljivanja političkih veza sa SAD u trenutku kada je Ravnogorski pokret, odlukom sila-saveznica, bio ostavljen na cedilu. Čitava operacija odigravala se u završnici građanskog rata u Srbiji, u vreme kada su savezničke snage bogato snabdevale oružjem i municijom komunističke snage. Taj utisak sumirao je sa gorčinom major JVUO Aleksandar Milošević: „Nechuveno u istoriji: pomagali smo onoga ko je mogućuo, municijom, oružjem, opremom, i moralnom podrškom našem neprijatelju da nas, baš tu i tih dana, nadvlada“.

Nauka još uvek nije u potpunosti rasvetlila još jedan događaj koji je bio u bliskoj vezi sa operacijom Halyard – a to je uloga američke misije pukovnika Roberta Mekdauela koja je stigla u Srbiju i kod Mihailovića u isto vreme i istim avionom kada ju je napustio Džordž Musulin. Teoretičari zavera će reći da je taj čin zapravo predstavlja i vrhunac navedene operacije. Visoko rangirani američki obaveštajni oficir, predratni profesor istorije Balkana na univerzitetu u Mičigenu, Mekdauel je u Srbiji zvanično predvodio „nepolitičku misiju“ koja je trebalo da stupi u kontakt sa generalom Mihailovićem i u Srbiji formira važan obaveštajni centar SAD. Zbog ove misije kod zapadnih saveznika oštro su protestovali i Tito i sovjeti, ali je Mekdauel uz Mihailovića ipak ostao narednih nekoliko meseci. Smatra se da je on presudno uticao i na Mihailovićevu odluku da se povuče u Bosnu i skrovi dalju strategiju svog pokreta, verujući u ofanzivu SAD na Balkanu. Takođe, Mekdauel je stupio i u posrednu vezu sa Hitlerovim opunomoćnikom za Balkan Hermannom Nojbaherom, pokušavajući da izdejstvuje predaju preostalih nemačkih snaga Amerikancima. Radilo se, očigledno, o igri velikih koja je mogla uticati na potpuno drugaćiji ishod rata i podelu uloga na Balkanu. Dostupni istorijski izvori, iako oskudni, ukazuju i na to da Mekdauel nije bio tek avanturista koji je blefirao u koracima, već da je uneškoliko i izvršavao naređenja lidera OSS, generala Donovana...

General Draže Mihailović sa članovima savezničke vojne misije, 1944.

Memoaristi iz bliskog okruženja Draže Mihailovića navodili su da je do akcije spasavanja sa Mihailovićeve strane došlo na prvom mestu „iz moralnih razloga“ budući da nije želeo da savezničke avijatičare prepusti Nemcima

Vazdušni most / nastavak sa 3. strane

Sve što se dalje dešavalo je poznata istorija. General Mihailović je, napušten od saveznika, doživeo slom i bio prepušten kako je i sam ocenio, „svetskom vihoru“ koji je odneo njega i njegov rad. Američki vazduhoplovci koji su namerali da svedoče u njegovu korist na staljinističkom procesu 1946. bili su u tome onemogućeni. Vrhunac ironije bio je kada mu je predsednik SAD Hari Truman, pošto je ubijen, 1948. dodelio Legiju za zasluge, najviši orden kojim Amerikanci odlikuju strance. U isto vreme, Josip Broz Tito je, suprotstavljujući se Staljinu, postao vođa prve države u do tada monolitnom komunističkom bloku koja je postajala disidentska, što je dovelo do početka stvaranja njegovog kulta na Zapadu. Tito je u svetu Hladnog rata postajao novi važan saveznik zapadnih demokratija na Balkanu i u Evropi, a uspomena na žrtvovanog generala, Halijard i Pranjane vremenom je sve više blede...

Autor je istoričar

Pranjanska evakuacija

Osobena spasilačka akcija, u vojnoj istoriji upamćena kao operacija „Vazdušni most“, a šifrovana pod imenom „Halijard“, koja je skoro 60 godina čuvana u najstrožoj tajnosti, danas se smatra jednom od najvećih vojnih operacija.

Savezničke snage su tokom Drugog svetskog rata nebo nad Jugoslavijom koristile kao koridor za bombardovanje strateških ciljeva, pre svega naftnih postrojenja nemačkog Vermahta oko mesta Ploče u Rumuniji. Prema američkim istorijskim izvorima, do avgusta 1944. godine, oboren je 350 savezničkih bombardera. Veliki broj pilota oboren od strane nacista, završava u selu Pranjani, u regionu koji drže četnici pod komandom generala Dragoljuba Draže Mihailovića. O američkim pilotima, koji su se zadesili na teritoriji koja je bila pod okupacijom nacističke Nemačke, starali su se ne samo četnici već i stanovnici sela Pranjani u blizini Gornjeg Milanovca.

Pred sam kraj Drugog svetskog rata (1944. godine), meštani takovskog kraja, u saradnji sa snagama generala Mihailovića, timom američke vojnoobaveštajne službe i savezničkim avijatičarima, izgradili su improvizovanu avionsku pistu na Galovića poljani. Izgradnju piste je predvodio poručnik američke obaveštajne službe Đordž Muslin, koji je među meštanima bio poznatiji kao „Đorđe Amerikanac“, a pomagao mu je kapetan Jugoslovenske vojske u otadžbini, Zvonko Vučković. Dugačka nešto manje od kilometar i širine oko 200 metra, Galovića poljana je morala biti poravnata i produžena, kako bi služila za sletanje transportnih aviona.

Operacija je tekla od 9. avgusta do 5. septembra 1944. godine, kada je u dnevnim i noćnim letovima evakuisano više stotina savezničkih avijatičara. Sa Galovića poljane su uzletali saveznički avioni i prevozili pilote iz Jugoslavije u italijansku luku Bari. Bez podrške stanovništva, piloti, među kojima je bilo Amerikanaca, Kanadana i Britanaca ne samo da ne bi preživeli, već ne bi bili ni evakuisani. Operacija „Halijard“ se zato smatra jednom

od najuspešnijih spasilačkih misija oborenih savezničkih pilota iz neprijateljskih linija u okupiranu Evropu tokom Drugog svetskog rata.

U znak zahvalnosti za napore uložene pri spasavanju savezničkih pilota, general Dragoljub Draža Mihailović je posthumno odlikovan ordenom Legije zasluznih od strane američkog predsednika Harija Trumana, 29. marta 1948. godine. Legija zasluznih je najveći orden koji Sjedinjene Američke Države dodeljuju strancima, a u obrazloženju za dodelu istog navodi se: „General Dragoljub Mihailović izvanredno se istakao kao glavni zapovednik jugoslovenskih oružanih snaga i docnije kao ministar vojne, organizujući i vodeći krupne snage otpora protiv neprijatelja koji je okupirao Jugoslaviju, od decembra 1941. do decembra 1944. godine. Zahvaljujući neustrašivim naporima njegovih trupa, mnogi američki avijatičari bili su spaseni i bezbedno vraćeni na savezničku stranu. General Mihailović i njegove snage, uprkos nedovoljnom snabdevanju i boreći se u izuzetno teškim uslovima, materijalno su doprineli savezničkoj borbi i bili svedoci u izvođenju konačne savezničke pobede.“ Orden je pod oznakom „strogog poverljivo“ otkriven 1968. godine u arhivu Stejt departmanta.

Iako su Titovi partizani na jugu Srbije takođe pomagali u evakuaciji savezničkih pilota, zbog ideoških motiva i nasleđa Drugog svetskog rata, opterećenog elementima građanskog sukoba u posleratnoj Jugoslaviji, operacija „Vazdušni most“ bila je potpuno nevidljiva i decenijama čuvana od domaće javnosti u najstrožoj tajnosti.

Kopredsedavajući srpskog kokusa u Predstavničkom domu američkog Kongresa, Ted Po, govoreći o godišnjici operacije „Halijard“ istakao je: „Tokom dugih, mračnih i žalosnih dana Drugog svetskog rata, Srb i Amerikanci su uspeli u misiji koja je u tajnosti čuvana skoro 60 godina. Operacija Halijard postala je najveća operacija spasavanja američkih avijatičara u istoriji“. Prema njegovim rečima, misija ne bi bila uspešna bez

hrabrosti srpskog naroda. „Godine 1944., kada su saveznici napredovali u evropsku tvrđavu, američki bombarderi sa sedištem u južnoj Italiji počeli su napade na nemačke vitalne isporuke nafte u Rumuniji. Petnaest vazduhoplovna snaga pokrenula je skoro 20.000 aviona u Istočnu Evropu kako bi degradirale Hitlerovu ratnu mašinu. Da bi to uradili, morali su da lete preko Jugoslavije koja je okupirana nacistima. Srbi koji su se odupirali nemačkim snagama od 1941. godine, rizikovali su sopstvene živote kako bi spasili američke avijatičare i sakrili ih od nacista“, rekao je Po. Govoreći o evakuaciji, Ted Po je istakao: „Dana 10. avgusta, nenaoružani američki C-47, leteći preko teritorije neprijatelja, sleteo je na improvizovanom aerodromu, koji su sagradili i zaštitili lokalni Srb u blizini sela Pranjani. Više od 500 savezničkih avijatičara je tajno spaseno i prebačeno u Italiju“. Kongresmen Po smatra da je neophodno istaći da savez sa Srbijom i srpskim narodom datira još iz perioda Prvog svetskog rata. „Pre sto godina, Srbija se suprotstavila agresiji iz većeg austrijsko-mađarskog carstva i tome treba da se divimo. Srpska borba protiv tiranije, stvorila je uslove da se Sjedinjene Američke Države uključe u Prvi svetski rat u Evropi i bore se za slobodu“, rekao je Po. On je pri stavu da je zajednička posvećenost slobodi i duh misije Halijard i dalje živi u bliskim vezama između Sjedinjenih Američkih Država i Srbije. „Kao i u ova svetska rata, Srbija i SAD se i dalje suočavaju sa zajedničkim pretnjama. I danas sarađujemo kako bismo sačuvali zajedničku bezbednost. Srpski vojnici služe zajedno sa američkim snagama u borbi protiv terorizma u Avganistanu, a Srbija je partner u sprečavanju širenja terorizma u Srbiji i Evropi“, navodi Po. Na kraju svog govoru, Ted Po je naglasio: „Sa našim zajedničkim događajima u operaciji Halijard, našoj kombinovanoj istoriji i našoj borbi za slobodu, američki narod je zauvek zahvalan Srbima koji su pritekli u spasavanje Amerikanaca tokom mračnih dana Drugog svetskog rata.“

Sara Marinković

Operacija HALIJARD

Posebno izdanje lista Danas i agencije Demostat

Priredila Sara Marinković, Demostat / Fotografije Arthur Jibilian, Debi Jibilian, George Vojnovich, Milana Bižić / Korektura i prelom Danas

Danas

Demostat
inform-verdo - izdavački centar
istraživanja, rejtinzi,
analize...